MIRJAM REMIE

HET GYMNASIUM

HET VERHAAL VAN EEN EIGENGEREID SCHOOLTYPE

2022 Prometheus Amsterdam

Inhoud

Inleiding 7
Hoe vrijer, hoe beter. Het gymnasium als leefgemeenschap 15
Robert Vuijsje 30
Neerkijken op de hbs. Gymnasiasten en hun wereldbeeld 32
Raymond Spanjar 52
Latijndressuur. Wat aan het gymnasium voorafging 55
Joost Prinsen 69
'Een lange traditie vol elitebesef'.
De voortdurende dreiging van opheffing 72
Jo Ritzen 95
Vluchten in de klassieken. Het gymnasium in oorlogstijd 98
Dominique van der Heyde 121
'De kak! De leerlingen komen toch wel'.
Is het gymnasium een elitair bolwerk? 123
Daan Bovenberg 145
'Homerus is de oerknal van de literatuur'.
Hebben klassieke talen nut? 148
Rosita Steenbeek 175
Rode wijn op het stapelbed. Rome- en Griekenlandreizen 177
Michiel Muller 195
Iedereen op z'n eigen eilandje.
De middenschool en gelijke kansen 197

Jaap van Dissel 218
Uniek en bespottelijk. De toekomst van het gymnasium 221

Literatuur 237
Woord van dank 247
Register 249

Inleiding

Mijn middelbareschoolkeuze zorgde voor ruzie. Ik was flink aan het puberen (ik was er vroeg bij), vond de aanstaande gebeurtenis in mijn leven reuzespannend en had mijn zinnen gezet op één school: het Montessori Lyceum. Daar gingen veel kinderen van mijn basisschool naartoe – ook een montessorischool – en ik had gehoord dat de schoolfeesten goed waren. Omdat ik eerder een groep had overgeslagen en in groep 7 al zo goed als alle 'werkjes' (montessoritaal voor leerstof) af had, wilde ik naar het gymnasium. Ik geloof niet dat ik veel wist over wat dat inhield.

Als je naar een gymnasium wilt, zeiden mijn ouders toen, dan kun je beter naar een zelfstandig gymnasium gaan.

Nou, zeg dat maar tegen een puber. Woest was ik. Ik wilde naar het Montessori Lyceum en daarmee uit.

Uiteindelijk ging ik overstag. In Rotterdam was er destijds (in 2001) keuze uit twee scholen: het protestants-christelijke Marnix Gymnasium en het Erasmiaans Gymnasium. Op de open dagen van die scholen had ik niet echt opgelet – ik zou toch naar het Montessori gaan. Daarom stapten mijn vader en ik op een willekeurige ochtend beide schoolhallen binnen. We hadden het geluk dat bij allebei de gymnasia op dat moment precies de pauze begon.

Dit is wat ik me herinner: op het Marnix klonk een zoemer (een digitale schoolbel), en toen kwamen alle leerlingen langzaam en ordentelijk de trap af. In groepjes, hun gesprekken beheerst.

Op het Erasmiaans klonk een ouderwetse schoolbel en toen werd het een chaos. Schreeuwen, duwen, trekken.

Een paar minuten keken we zwijgend toe.

'En,' vroeg mijn vader, 'wat wordt het?'

'Het Erasmiaans,' antwoordde ik.

Zo geschiedde.

Na een inauguratie in de kerk mocht ik mezelf 'Erasmiaan' noemen: een titel voor het leven. Nog even spannend was dat wel, want je moest daarvoor een vraag goed beantwoorden. Pas als je naar voren geroepen werd, dat gebeurde één voor één, hoorde je wat de vraag was. Ik zat er de hele ceremonie over in de rats. Maar de vraag bleek eenvoudig: heb je er zin in?

Vervolgens speelden we Romeintje tijdens de activiteitenmiddag Brood en Spelen, georganiseerd om elkaar en de Oudheid te leren kennen. Toga aan, druiven in de hand. De conciërge noemden we als vanzelfsprekend *claviger* en een kantine kenden we niet – wij lunchten in de *cantina.* Tijdens de jaarlijkse promoties in de Laurenskerk in Rotterdam kregen we ons eindrapport. Een aantal docenten was beroemd om hun vertelkunst: bij hen wist je nooit hoe de les zou lopen, maar de kans dat je aan hun lippen zou hangen was groot. Hier bleef het lesboek vrijwel altijd dicht.

School was ook gewoon school. De voor mij belangrijke zaken hadden niet zoveel met een gymnasium te maken. De meeste denkkracht ging niet naar Vergilius maar naar de vraag hoe ik eruitzag, of ik de slappe lach kon beheersen als het stil werd in de klas en of de jongen die ik leuk vond (om de week een ander)

mij wel zag staan. Over dit soort zaken kon ik uren bellen met vriendinnen.

Toch voelden wij ons best wel een beetje bijzonder als gymnasiasten, op wie, zo kregen wij wel eens te horen, het land later zou gaan draaien. Uitsloverige grapjes waren aan de orde van de dag. Ik herinner me een moment op de Spaanse Trappen tijdens de Romereis, waar gymnasiasten uit het hele land 's avonds samenkwamen voor het drankfestijn: er werden Latijnse rijtjes gedeclameerd (gelukkig niet door mensen van mijn school). *Puellae puellarum puellis puellas puellis*. Lachwekkend om met zoiets simpels te pochen, zullen oudere gymnasiasten waarschijnlijk vinden, maar in mijn tijd kende niemand Homerus uit zijn hoofd.

Mijn vriendinnen en ik zeiden tijdens die reis met een stalen gezicht tegen gymnasiasten van andere scholen dat wij van 'het Stedelijk Gymnasium Tilburg' kwamen (met zachte g). 'Maar dat bestaat toch helemaal niet?' kregen we dan terug.

Wij riepen: 'Nou en!'

De school opende werelden voor mij – daarvan was ik me zelfs toen al bewust. Algauw was ik heel blij met mijn schoolkeuze. Tussen de slappe lach door genoot ik écht van de verhalen over de Oudheid, van de lessen kunstgeschiedenis, van de literatuuranalyses bij Nederlands. Ik discussieerde hartstochtelijk mee over het dualisme bij filosofie ('Alles is materie,' zei ik pedant) en was een actieve deelnemer aan het Erasmiaans Europees Parlement, waarvoor we als vierdeklassers een paar dagen deden alsof we Europarlementariërs waren, iedereen in pak gekleed.

Ik leerde hoe leuk denken is. Helemaal als je wordt omringd door mensen die dat ook vinden en toch allemaal heel anders zijn. We debatteerden over het koningshuis, in 2003 over de

inval in Irak, en om onze argumentatie te verbeteren zelfs over de stelling dat brandweerauto's beter een andere kleur kunnen hebben. (Het argument van een vriendin met rood haar die deze stelling moest verdedigen: 'Ik weet hoe moeilijk het leven kan zijn als je rood bent. Doe dat de brandweerauto's niet aan!')

De schoolkrant *Tolle Lege* was toen ik in de eerste klas zat van zo'n hoog niveau dat ik me nog altijd kan herinneren hoe de nummers eruitzagen. Raoul de Jong, nu schrijver, was hoofdredacteur. Er was een themanummer over seks waar zelfs een condoom bij zat. Dat was spannend, voor een eersteklasser.

Later ging ik zelf in de redactie. Toen de school in 2003 675 jaar bestond, werd dat groots gevierd met een lustrum. Als leerling mocht je bijdragen wat je wilde; ik koos voor deelname aan de lustrumkrant.

Voor mij ademde dit alles een sfeer van ambitie, gevoed door de portretten van beroemde Erasmianen die in de gang hingen. Ik voelde me geïnspireerd en gestimuleerd: ga je passie achterna, doe je best. De school moedigde mij aan zowel te dromen als te doen, en ik ben ervan overtuigd dat dit mij een extra zetje gaf in de richting van de journalistiek.

Toen ik onderwijsredacteur werd voor NRC *Handelsblad*, ben ik een paar dagen teruggegaan. Wat was er sinds de tien jaar na mijn eindexamen gebeurd? De eerste dag leek dat niet zoveel: er waren wat nieuwe leraren en sommige waren weg, maar de sfeer in het klaslokaal voelde nog precies hetzelfde, op de digiborden en iPads na. Daarop werd trouwens vooral gegamed, zag ik toen ik achter in de klas zat.

De tweede dag zag ik meer verschillen. Er was een zorgcounselor en een extratijdlokaal, waar leerlingen met ADD, dyslexie, of ADHD onder toezicht konden werken. Ik kan me niet herin-

neren dat iemand in mijn tijd überhaupt dyslexie hád, laat staan dat iemand extra tijd kreeg.

Ook zat er, tot mijn verbijstering, plotseling een particulier bijles- en huiswerkinstituut ín de school, waar leerlingen na school onder begeleiding hun huiswerk kunnen maken. Ze leveren dan eerst hun smartphone in. Sommigen zaten daar vijf dagen per week voor honderden euro's per maand. Op mij kwam dit over als een eigenhandige faillietverklaring van de school, maar toen ik het nazocht bleek dit particuliere instituut inmiddels gehuisvest in nog meer Rotterdamse middelbare scholen en zelfs in het clubhuis van de hockeyvereniging. Kennelijk is het fenomeen betaalde bijles zo ingeburgerd, dat niemand zich er meer over verbaast.

Aan de inventiviteit van leerlingen bleek gelukkig niks veranderd. Toen ik aan een groepje meisjes uit de bovenbouw op het schoolplein vroeg hoe dat nu moest op schoolfeesten, nu de alcoholleeftijd was verhoogd van zestien naar achttien jaar, zeiden ze laconiek: 'O, wij vullen Breaker-zakjes met drank en doen die dan in onze bh. Aan het eind van de avond ligt de hele grond bezaaid met Breakers.'

Ook zat ik bij een groepje basisschoolleerlingen die elke woensdagmiddag op school extra taallessen kregen. Dat waren slimme kinderen van wie het niet vanzelfsprekend was dat ze voor een gymnasium zouden kiezen. Hun ouders kwamen eens in de twee weken naar school, om te horen waar hun kind mee bezig was. Zo probeert de school leerlingen te trekken die anders waarschijnlijk zouden wegblijven.

In mijn tijd werd de school al 'het zwarte gymnasium' van Nederland genoemd: een echt Rotterdamse school. En nu was de leerlingenpopulatie nóg gemengder. Het aantal verschillende basisscholen waar leerlingen vandaan kwamen, was flink toege-

nomen. Evenals de spreiding in niveau. Selecteren aan de poort mocht niet meer: een deel van de leerlingen had zelfs een iets 'te lage' eindtoetsscore voor het vwo.

In gesprekken met leraren en zesdeklassers begreep ik dat dit invloed heeft op het onderwijs. Bij Grieks hoorde ik de leraar uitleggen wat een meewerkend voorwerp is – nodig om de dativus te kunnen begrijpen. Bij Nederlands hoorde ik dat de docent niet meer zomaar een overhoring werkwoordspelling kan geven in de eerste klas, zoals wij destijds geregeld kregen om de d'tjes en t'tjes erin te rammen. Dat moet eerst opnieuw worden uitgelegd.

Leraren kunnen er ook niet niet meer van uitgaan dat leerlingen thuis een krant hebben. 'De groep is minder homogeen,' zei een docent. 'Sommige leerlingen hebben thuis een heel kleine wereld. Lesgeven zoals ik altijd deed, dat gaat niet meer. Het gevolg is helaas dat de lat lager is komen te liggen.' De conciërge (want het woord claviger was afgeschaft), zei: 'De school is minder gymnasiaal dan toen jij er zat.'

Die subtiele verschuivingen vond ik interessant. Kun je als school eerlijker zijn in je werving, 'inclusiever' zoals dat nu heet, zonder in te boeten op kwaliteit en niveau? En als de lat toch daalt, hoe inclusief ben je dan eigenlijk nog?

In de jaren die volgden, waarin ik behalve over het lerarentekort en onderwijskwaliteit, veel over kansenongelijkheid schreef, zijn dat soort vragen me blijven intrigeren. Kansenongelijkheid is een van de grootste en ernstigste problemen van het onderwijs en daarmee van de hele samenleving. Het gaat immers over de vraag hoe rechtvaardig we zijn. Vaak was de teneur bij de mensen die ik over dit onderwerp sprak: slimme kinderen komen er toch wel. Het onrecht zit aan 'de onderkant', dáár moeten we verheffen – en aan de bovenkant ligt 'de schuld'. Het zijn immers

de hoogopgeleide ouders die hun kind die voortdurende voorsprong willen geven op anderen, die honderden euro's voor bijles betalen, die drammen bij de juf om een hoger schooladvies. Voor hen zit het grote voordeel van categorale gymnasia dan ook meestal niet in de klassieke talen, maar in het gegeven dat de kans dat hun kind daar 'afstroomt' kleiner is.

Als gymnasiast had ik intuïtief moeite met deze denkwijze, maar als verslaggever spitste ik mijn stukken nooit toe op mijn eigen schoolsoort. Dit boek komt dan ook voort uit nieuwsgierigheid: hoe landen de onderwijsdiscussies, in het bijzonder over kansengelijkheid, op het gymnasium? Is het inderdaad een elitaire schoolsoort (en zo ja, wat is daarop tegen)? Hebben Grieks en Latijn nog nut als scholieren nauwelijks nog een woordje Frans kunnen spreken? Kortom: heeft het gymnasium – en wat is dat eigenlijk? – nog bestaansrecht, en zo niet, wat zouden gymnasia dan moeten doen om met de tijd mee te gaan?

Om tot antwoorden te komen, heb ik geprobeerd de oudste schoolsoort van Nederland te portretteren. Zonder wetenschappelijke pretenties, maar met een journalistieke blik. Er staat dus onvermijdelijk heel veel niet in dit boek: de geschiedenis van het gymnasium is lang en uitgebreid, en over elke school, elk vak, iedere leraar en zelfs iedere leerling kun je een boek vol schrijven.

De geschiedenis heb ik willen vertellen als bijdrage aan het verhaal van het gymnasium, en die is daarom niet al te gedetailleerd. Om de leesbaarheid te bevorderen staan er geen voetnoten in dit boek, maar achterin is wel een bronnenlijst opgenomen.

Waar ik over 'het gymnasium' spreek, heb ik het in dit boek over categorale scholen, maar ik zal de scholengemeenschappen ook aanstippen. Ik ben me ervan bewust dat er bloeiende gymnasiale afdelingen op scholengemeenschappen bestaan, en dat ze op

sommige gebieden een streepje voor hebben op categorale scholen – bijvoorbeeld dat leerlingen er veelal gemotiveerder zijn voor Grieks en Latijn.

Ik ben me er ook van bewust dat ik, zoals uit het voorgaande blijkt, enigszins vooringenomen ben: mijn middelbareschoolkeuze pakte voor mij bijzonder goed uit. Ik vond er mijn passie, vrienden die ik een half leven later nog steeds zie, en zelfs de liefde (tijdens het schrijven van dit boek schopt ons eerste kind in mijn buik). Maar een gymnasiast zou geen gymnasiast zijn als hij niet op zoek zou gaan naar de andere kant van het verhaal, naar de grijstinten, naar het tegendeel van zijn gelijk. Pas in de nuance wordt een onderwerp interessant.

Bovendien: vraag een klas leerlingen naar hun schooltijd, en je krijgt dertig verschillende verhalen. Ik sprak lyrische, sceptische, vrolijke, getraumatiseerde, relativerende, nuchtere en nog veel meer types oud-gymnasiasten en soms zaten ze bij elkaar in de klas. Ik vermoed dat het verloop van hun leven hun herinneringen heeft gekleurd.

En hoe mijn leven was gelopen als ik wel naar het Montessori Lyceum was gegaan: dat zullen we natuurlijk nooit weten.

Hoe vrijer, hoe beter

Het gymnasium als leefgemeenschap

> Ik heb veel te danken aan mijn tijd op het Amsterdamse Vossius Gymnasium. Een sterke gerichtheid op intellectuele prestatie – wat ook hoort bij een instelling van voortgezet onderwijs –, maar aan de andere kant een – zeker voor die jaren hoogst ongewone – volstrekt onburgerlijke sfeer.
> Kort na mijn eindexamen werd ik, samen met een aantal medeleerlingen, uitgenodigd voor een gezellig avondje thuis bij onze leraar klassieke talen, Vreeken. Bij het begin van die bijeenkomst vroeg Vreeken ons: 'Jongens, hebben jullie weleens gemerkt dat ik tijdens de les een erectie had?' En wij meteen: 'Wij hebben nooit gezien dat u er geen had.' Waarop Vreeken zei: 'Maar nu iets anders.' Hij stond op, en zette een juist verschenen grammofoonplaat op van het meest befaamde Haydn-pianotrio.
> Dat dubbele. Dat vertrouwen, ook. Anno '32.
>
> Historicus Loe de Jong in een interview met Ischa Meijer, *Vrij Nederland,* 15 september 1984

'Heb jij ook een brief van school gekregen?' vraagt mijn beste vriendin op een zaterdagmiddag geschrokken aan de telefoon. De brief was gericht aan haar ouders, maar ze heeft hem uit voorzorg opengemaakt. 'Wij maken ons zorgen om het aantal

gemiste lesuren van uw kind,' leest ze voor. 'Wij vrezen dat hij of zij het eindexamen niet zal halen als dit zo doorgaat.'

Ik ren naar beneden en ja hoor, daar ligt de brief op de deurmat. Snel steek ik hem onder mijn trui, ren weer naar mijn kamer en stop hem met bonzend hart in mijn bureaula.

We gaan inderdaad lang niet altijd naar de lessen: soms zien we er het nut niet van in, soms is het te gezellig in de cantina en andere keren lukt het wegens treuzelen niet om al voor het eerste uur op school te zijn. Het geldt voor veel meer leerlingen uit ons jaar, de zesde klas. De meesten staan er overigens prima voor – wie veel onvoldoendes staat, haalt het wel uit zijn hoofd te spijbelen.

Ik bel een andere vriendin, zij belt weer een ander en zo verspreidt het nieuws over de brief zich als een lopend vuurtje. Een vriendin die op de hockeyclub is, racet op de fiets naar huis om de brief op tijd te kunnen onderscheppen.

Niemand van onze ouders ziet de brief – en iedereen zal voor het eindexamen slagen.

Dit was de tijd van vóór Magister, het ICT-systeem dat alles bijhoudt – van toetsresultaten tot gemiste lessen – en dat op elk moment van de dag door je ouders is in te zien. Het was de tijd waarin spijbelen klaarblijkelijk nog kon, net als een onvoldoende weglakken op je rapport met Tipp-Ex (dit verzin ik niet). Ik vermoed dat de regels inzake verzuim nu strakker worden gehandhaafd. Net als die rond alcohol- en drugsgebruik en al dat andere wat gebeurde maar niet mocht – en waarbij de docenten vast een oogje hebben toegeknepen. Toch is het vrije, losse karakter iets wat vaak terugkomt in typeringen van de gymnasiale cultuur.

'Ik zie het gymnasium als een verzameling individuen,' zegt Pieter Dupon als ik hem thuis opzoek in Gouda. 'Leerlingen en

leraren willen een goede leeromgeving en zoeken gemeenschappelijkheid. En er heerst een grote interesse in cultuur.'

Dupon was mijn leraar geschiedenis. Mijn lievelingsleraar: hij kletste in zijn lessen de oren van je kop, vaak over geschiedenis maar heel vaak ook niet. Over politiek, onderwijs, onze school, zijn zoons, wintersportreizen, de klas, van alles. En intussen leerde ik veel van hem.

Hij is nu met pensioen. Maar dat kletsen doet hij nog steeds, want ik zit er een paar uur en hoef hem bijna geen enkele vraag te stellen. Hij zwiert nog altijd even moeiteloos tussen anekdotes over de lerarenkamer ('tegenwoordig net een wachtkamer, iedereen zwijgt'), de rectoren onder wie hij heeft gewerkt ('de laatste heeft er een fabriek van gemaakt'), de Romereis ('met tweehonderd leerlingen met het openbaar vervoer in Rome, en het ging altijd goed'), en zijn Spaanse ex-vriendin ('ik vloog 's ochtends met Ryanair vanuit Girona en ik was nog eerder op school dan leraren die in de file stonden').

'Hij vindt het zó leuk om weer te vertellen,' zegt zijn vrouw, met wie hij een huiswerkinstituut heeft. En ik vind het heerlijk weer eens naar hem te mogen luisteren.

Dupon was een gezichtsbepalende docent op school. Hij organiseerde reizen en congressen, stond aan de wieg van het debatteerproject Erasmiaans Europees Parlement en aan de deur bij de populaire schoolfeesten – in mijn laatste jaren met een blaastest. Hij was een van de hoofdrolspelers in de NTR-documentaire *De nieuwe elite* uit 2008, over leerlingen met een niet-westerse achtergrond en de inspanningen van de school om ze te behouden. Zo zit er een meisje in van Turkse afkomst dat na de zomervakantie niet meer terugkomt; ze blijkt uitgehuwelijkt.

Lesgeven op een gymnasium is niet makkelijk, zegt hij nu. 'Driekwart van de klas is slimmer dan jij. Ik was bij geschiedenis meer een soort entertainer.'

'Jouw tijd was de bloeitijd van het Erasmiaans,' zegt hij. 'Daarna werd de school minder een gymnasium. Er is een enorme "luzacisering" gaande,' waarmee hij doelt op het particuliere onderwijsinstituut. 'Alle vakken worden nu apart gegeven. Ze hebben niks meer met elkaar te maken. Dan haal je de kern weg, het gymnasiale.' Die kern is volgens hem: vakoverstijgend werken, langlopende leerlijnen, projecten organiseren. Zoals de 'Erasmiaanse grammatica' die docent Nederlands Hans Overheul maakte waarin ook het Latijn, Engels, Duits en Frans waren meegenomen.

'Soms lukte het niet de Middeleeuwen in de eerste klas te behandelen. Nou, dan deed je het in de tweede klas. Ga je van het boek uit, dan ben je als docent overbodig. Je moet er dingen bij halen, zodat leerlingen harder moeten nadenken. Verbanden leggen, multicausaliteit: leren dat er meerdere oorzaken zijn die tot een gevolg komen.'

Liefst in samenhang met andere vakken. 'In de derde klas behandelden we de crisis in Amerika. Toen zijn we gaan praten met economie: of ze vast deflatie konden uitleggen. "Nee, want Keynes zit achter in het boek." Nou, dat is dus niet gymnasiaal.'

Vlak na mijn vertrek van school schreef hij een essay getiteld: *Haalt het Erasmiaans 2028?* Een noodkreet over het verdwijnen van de gymnasiale cultuur door onverschilligheid, bezuinigingen, schaalvergroting en het verlies van goede, autonome docenten. Het is volgens hem 'helaas nog altijd actueel'.

'Het Erasmiaans is altijd een leefgemeenschap geweest waar alles door elkaar liep, kleur niet uitmaakte en iedereen elkaar hielp,' zegt hij. 'Het was er ook een beetje een rommel – leerlingen konden die vrijheid aan. Ik heb er een geweldige tijd gehad.'

Dat gymnasia 'leefgemeenschappen' zijn hoor ik ook van veel rectoren terug: ik spreek er voor dit boek zeventien. Het zijn vaak

kleinschalige scholen waar zowel leraren als leerlingen veel ruimte krijgen. 'Leerlingen kunnen hier binnenlopen en vragen: hoeveel budget is er voor project x of y,' zegt Marcel Kemper, rector van Gymnasium Felisenum in Velsen.

En Christine Hylkema, rector van het Vossius Gymnasium in Amsterdam, zegt: 'Het gymnasium is een soort broedplaats. Als kinderen zeggen: ik wil een fietsenmaakworkshop organiseren, dan kan dat. Het dondert niet, alles mag hier en er is altijd wel een leraar die zegt: dat is leuk. Dat bruisende, dat borrelende, dat heb ik echt op geen enkele andere schoolsoort gezien. En dat is leuk, want we hebben mensen van alle soorten en maten nodig in de maatschappij. Ook deze.'

Natuurlijk is niet elke school zo 'vrij' en 'rommelig', in de woorden van mijn geschiedenisleraar. Het geldt bijvoorbeeld al meer voor de stedelijke gymnasia dan voor de christelijke. En het gold vroeger meer dan nu.

De kroon der gymnasiale vrijplaatsen was ongetwijfeld het Barlaeus Gymnasium in Amsterdam. De school die beroemd en berucht is om het creatieve, kunstzinnige en chaotische karakter. Een school waar oud-leerlingen zich nog altijd enorm betrokken bij voelen, getuige de vele reacties van Barlaeanen die ik kreeg op oproepen in alumnitijdschriften en *Amphora* (het blad van de vereniging Vrienden van het Gymnasium) om met gymnasiasten in contact te komen.

'Op het Barlaeus zaten vooral de kinderen van schrijvers, acteurs, kunstenaars en politici,' herinnert Julia von Graevenitz zich, die er van 1982 tot en met 1988 'met veel plezier' op school zat. 'De vrijdenkers. Hoe creatiever, hoe beter. Je werd uitgedaagd jezelf te presenteren, een eigen mening te verkondigen. Ik gedijde daar goed bij.'

Twee leerlingen van het Barlaeus hebben strafwerk en drinken en blowen erop los. Fotograaf: Fons Rademakers

Ook de docenten waren excentriek, zegt ze. 'We spraken de meesten met "je" aan. Er waren er maar een paar waar we "u" tegen moesten zeggen; dat was een rariteit en ergens ook wel weer ludiek. Ik heb een keer meegemaakt dat er een doorsloeg: die ging in de dakgoot staan en zei: "Als jullie nu niet luisteren, dan spring ik naar beneden!"'

De school staat midden in het centrum van Amsterdam. 'Tussen de coffeeshops,' zegt Von Graevenitz. 'In tussenuren zaten we op het Leidseplein. Er liepen allerlei vreemde vogels langs. De grote rijkdom van nu was er nog niet, veel huizen waren gestut en ik kan me de geur van heroïne in de trams nog goed herinneren. Zilverpapiertjes, die lagen overal.'

Er werd veel gedemonstreerd; het was de tijd van de kernbommen, de wereld ging naar de knoppen. 'Mijn docent Duits, Jos Krook, een heel lieve man, nam ons een keer mee naar het Malieveld. Zongen we "De Internationale" in het Duits. Ik kan me

niet voorstellen dat dat vanuit z'n functie was. Achteraf denk ik: tjonge, wat was dat bijzonder. Je voelde je serieus genomen. Als een soort gelijke van de docent.'

Rudi Wesselius zat eerst van 1947 tot 1953 als leerling op het Barlaeus – met de latere componist Otto Ketting, met wie hij in een jazzschoolband zat, en ook met Reinbert de Leeuw en Frits Bolkestein. Vervolgens gaf hij er van begin jaren zeventig tot en met 1997 wiskunde. Leerlingen mochten hem 'Rudi' noemen of 'meneer Wesselius' – maar niet alleen 'Wesselius'. (In één klas werd dat 'meneer Rudi', nadat 'een schuchter Marokkaans-Nederlands jongetje' hem na de les was komen vragen of dat ook goed was.)

Hij is met leraar klassieke talen Arnold van Akkeren oprichter van het Barlaeus-muziektheater: een jaarlijkse productie met muziek, dans en zang waar in de loop der jaren zo'n 150 leerlingen en docenten aan deel gingen nemen. De voorstellingen vinden geregeld plaats in poptempel Paradiso, tegenover de school. De eerste editie, met vooral toneel, een klein orkest en koor, was in 1976. Wesselius heeft de producties vijfentwintig jaar geregisseerd. Hij koos het stuk in het voorjaar uit, vertaalde en maakte teksten, bedacht het decor. In het najaar was de auditie. Maanden waren ze ermee bezig. Ze speelden *Medea*, *Mariken van Nimwegen*, *Elektra*, *De Parvenu* en nog heel veel meer.

Een keer, het moet ergens in de jaren tachtig zijn geweest, waren ze met 'de hele ploeg' op pad in een jeugdherberg, vertelt Wesselius op een terras in Amsterdam. 'Koor, orkest, toneel. We zaten met de docenten wat te drinken aan het eind van de avond. Komt er een meisje uit de eerste klas op me af: "Rudi, wil je met me meekomen?" Ik naar de slaapzaal, ik dacht dat ik een ruzie of iets dergelijks moest oplossen. Maar ze kroop in haar bed en zei: "Rudi, papa geeft me altijd een nachtkusje. Wil jij dat doen, anders kan ik niet slapen."' Hij deed het, natuurlijk, en ging weer

terug naar zijn collega's – die vertederd reageerden op het verhaal. 'Dat zou nu waarschijnlijk nóóit meer kunnen!'

Leerlingen van het Barlaeus in Café Reynders op het Leidseplein in Amsterdam. Fotograaf: Fons Rademakers

Na het pensioen van Wesselius nam voormalig docent geschiedenis en maatschappijleer Alfred Buitenkant de regie 'van het muziekgedeelte' van het muziektheater over. Buitenkant werkte veertig jaar op het Barlaeus, vanaf 1975. 'Er was een grote handelingsvrijheid voor docenten,' antwoordt hij op de vraag waarom hij het zo lang volhield. 'We hoefden ons niet aan het boek te houden. Als geschiedenissectie hebben we op een gegeven moment zelf syllabi gemaakt met onderwerpen die wij belangrijk vonden. Ik besteedde veel tijd aan kunst- en ideeëngeschiedenis en staatsinrichting.'

Zelfs bij het landelijke eindexamen gaf de schoolleiding hem die vrijheid. 'Er was natuurlijk wel examentraining, maar ik liet

veel aan de kinderen zelf over: die kunnen heel goed bepalen wat ze moeten leren. Deze leerlingen kunnen dat aan.'

Die leerlingen zag hij niet veranderen. 'Nog steeds even leergierig – en meestal niet op hun mondje gevallen, als ze op twaalfjarige leeftijd de school binnenkomen.' Ze kregen het wel drukker. 'School werd minder het middelpunt van hun leven. Toen ik het schoolorkest leidde, werd het in de loop der jaren steeds moeilijker iedereen bij elkaar te krijgen. Ze moesten naar hockey, yoga, je kent het wel. Maar ik klaag er niet over. Ze waren heel trouw. Ik heb heel erg van die kinderen gehouden.'

Cees van Lent is al zestien jaar rector op het Johan van Oldenbarnevelt Gymnasium in Amersfoort. Alleen Ronald van Bruggen, rector in Nijmegen, zit langer dan hij. Hiervoor werkte hij als conrector op het Gymnasium Haganum en als docent klassieke talen en Nederlands. Ook is hij voorzitter van het bestuur van de Stichting het Zelfstandig Gymnasium, opgericht rond de invoering van de Mammoetwet, toen de gymnasia de dreiging van afschaffing in hun nek voelden hijgen. Van Lent is een echt 'emancipatiekind', zegt hij: afkomstig uit een familie waarin een gymnasiumopleiding niet vanzelf spreekt.

'Ik vroeg eens aan een heel goede docent die eerst op een heel goede scholengemeenschap lesgaf, wat hij hier nou anders vond,' vertelt Van Lent. 'Toen zei die man: "Het grootste verschil is dat leerlingen hier gewoon echt helemaal kunnen zijn zoals ze zijn, zonder het gevoel te hebben ergens bij te moeten horen."'

Daar is een 'bepaald anarchisme' voor nodig, denkt Van Lent. 'Of je dat nou "speeltuinerig" noemt of "vrijbuiterig"... Je doet hier niet snel zó buitenissig dat het raar wordt voor anderen. Dat is een cultuurkenmerk: er is een soort veiligheid, een intellectuele openheid waarin het niet gek is om ambitie te hebben.'

Zo kwam een leerling hem een keer vragen of hij de openings-

toespraak wilde houden voor de Model United Nations, een conferentie voor scholieren en studenten waarin de Verenigde Naties worden nagebootst. 'Die leerling zei: "Dit moet er ongeveer in, en dit zijn de Engelse termen die je moet gebruiken." Dat vind ik geweldig. Het was een gelijkwaardig gesprek. De lat van docenten naar leerlingen toe ligt hoog, maar dat is wederzijds.'

Toen Van Lent in 1986 op het Haganum met lesgeven begon, hadden docenten nog veel macht. 'Het was toen nog niet zo lang geleden afgeschaft dat de gepromoveerde docenten apart lunchten,' vertelt hij. 'Ik volgde een niet-gepromoveerde docent op, maar die was wel rijk en van adel, dus die mocht ook mee.' Toen hij als nieuweling zei dat hij een lastige klas had, met negentien zittenblijvers van de 23 leerlingen, zei een collega: 'Ik heb nooit problemen met deze kinderen' en draaide zich om. Een andere collega kwam een keer met een papiertje aanzetten met daarop een hapax legomenon, een Grieks woord dat één keer in Homerus voorkomt. Hij zei, om op te scheppen: 'Ik had zo'n domme leerling uit de vierde, die kende deze vorm niet eens.' Ervan uitgaande dat Van Lent de vorm óók niet kende.

'Echt afzeikgedrag,' zegt Van Lent. 'Bij mijn sollicitatiegesprek zei de rector dat ik een jaar de tijd had om te laten zien of ik me zou handhaven in de schaduw van de zeven olifanten – waarmee hij de invloedrijke docenten bedoelde die de dienst uitmaakten in de school.'

Waarom blijven veel mensen zich verbonden voelen met het gymnasium? Oud-gymnasiast Roefie Hueting, inmiddels in de negentig, heeft een mooi antwoord op die vraag. Hueting werd na zijn tijd op het Haganum, midden in de Tweede Wereldoorlog, een vooraanstaand milieueconoom (van hem komt het begrip 'duurzaam nationaal inkomen') en een bekend jazzpianist, leider van de Down Town Jazz Band.

Ik spreek hem aan de telefoon; vanwege zijn leeftijd praat hij traag. Maar met zijn geheugen is nog altijd niets mis, blijkt als ik na afloop van het gesprek de eerste drie cijfers van mijn telefoonnummer opnoem. Verder kom ik niet, want de overige vier cijfers vult hij aan. 'Dat heb ik kennelijk een keer ergens gelezen,' zegt hij als ik verbaasd uitroep dat het klopt.

Hij heeft 'alleen maar goede herinneringen' aan zijn schooltijd, heeft er vriendschappen aan overgehouden die zijn overgegaan op kinderen en kleinkinderen.

Toch komt hij met een antwoord dat de rol van het gymnasium bij dat alles relativeert. 'Je gaat ernaartoe tussen je twaalfde en achttiende levensjaar,' zegt hij. 'Dat is de gevoeligste en ontvankelijkste periode in je leven. Je verwerkt de eerste indrukken van de wereld waarin je leeft. Ga maar na: negen van de tien dingen die nu nog een rol spelen in je leven maakte je toen voor het eerst mee. Ik leerde de muziek van Bach kennen. Je beleeft je eerste verliefdheid. Het was de enige periode uit mijn leven waarin ik in een groep van wel en niet gelijkgestemden leefde en met wie je het ongedwongen eens en oneens kon zijn.'

Dat laatste is misschien wél bijzonder aan het gymnasium – een schoolsoort die meer dan andere een 'politieke souplesse' bijbrengt, denkt Hueting. Hij merkte dat doordat hij als enige van zijn school tegen de politionele acties in Indonesië was, waar zijn broer Joop vocht als militair (Joop Hueting werd in 1968 een bekende klokkenluider over door Nederland begane oorlogsmisdaden).

Roefie Hueting: 'We waren zelf net bevrijd, en dan zaten we daar een bevrijdingsfeestje te onderdrukken. Ik sprak dat uit: ik noemde het een koloniale oorlog. Je moet weten: in die periode waren er maar twee kleuren, wit of zwart. En als je zwart was, dan was je een communist. Ik was roetzwart. En daar ook nog luidruchtig over. Maar ik heb er nooit enige last van ondervon-

den, niet door leraren en niet door leerlingen. Het gymnasium was ruimdenkend en is dat nog steeds.'

Hueting ging ruim zeventig jaar geleden naar school, maar de rectoren van nu zien ruimdenkendheid bijbrengen nog altijd als een kerntaak van het gymnasium. 'Leerlingen leren vanuit een breder perspectief te reflecteren op wat er in de wereld gebeurt,' zegt Jeroen Bergamin, rector van Het 4e Gymnasium in Amsterdam.

'Het moet meer zijn dan een atheneum met per ongeluk een klassieke taal erbij,' vindt Stephanie Bakker, rector van het Stedelijk Gymnasium Utrecht. 'Bij elk vak zou het verleden als spiegel moeten dienen op de huidige maatschappij.' Tijdens een bezoek aan een andere school hoorde ze een docent een keer zeggen: dat hoef je niet te weten, dat zit niet in de toets. Bakker: 'Ik hoop dat je dat hier nooit hoort.'

Marcel Kemper van het Felisenum in Velsen vindt dat het gymnasium moet bijbrengen dat een waarheid nooit eenduidig is. 'Kunnen en durven twijfelen, niet snel tot een oordeel komen en de filosofische grondhouding hebben dat je goede vragen stelt.'

Dat gymnasiumleerlingen 'makkelijk' zouden zijn, is trouwens een fabeltje. 'Het is geen walhalla hier,' zegt Swen Zuiderwijk, rector van het Christelijk Gymnasium Sorghvliet in Den Haag, die zelf ook nog Nederlands geeft. 'Wij krijgen slimme kinderen binnen, maar die kampen met dezelfde motivatieproblemen als andere pubers. Het is best een klus hen uit te dagen; ze hebben hun weerwoord sowieso altijd bij zich. En als je niet uitkijkt en te veel op de kennis gaat zitten, worden je lessen colleges. Daar zitten kinderen van veertien jaar niet op te wachten, zelfs niet als ze heel slim zijn.'

De mooiste analyse van de gymnasiale cultuur lees ik in een essay uit 1995 van Henk Versnel, emeritus hoogleraar oude geschiedenis en voormalig docent klassieke talen. Het gymnasium is een reservaat waarin mensen zich niet hoeven te schamen voor hun nutteloze wijze van zingeving, schrijft hij. 'Bezeten profeten' noemt hij gymnasiale leerlingen en leraren: afwijkend in hun waardering voor cultuur – 'wat overblijft wanneer je alles wat je geleerd hebt, weer bent vergeten'. Want weer vergeten, dat zul je toch.

Maar dat geeft niet, vindt hij: het gymnasium draait niet om kennis. 'Het gaat er niet om of je je precies herinnert hoe de Atheense democratie werkte, maar wel dat je hebt geleerd dat zoiets in een ver verleden ooit is geprobeerd en twee eeuwen heeft standgehouden in een wereld waar deze staatsvorm net zo belachelijk werd gevonden als in sommiger ogen het gymnasium thans.'

Versnel haalt de Amerikaanse schrijver Jerzy Kosinski aan, die in zijn boek *Being There* het verschil beschrijft tussen planten en mensen: '"A plant cannot help growing, and its growth has no meaning, since a plant cannot reason and dream." Dat is wat zin geeft aan leven: reason and dream,' schrijft hij. 'En het zijn die twee kwaliteiten, een kritisch-vragende en een esthetisch-verbeeldende, die de waarde van de gymnasiale vorming idealiter bepalen.'

Scholengemeenschappen

Op gymnasia die onderdeel zijn van scholengemeenschappen is het lastiger om de gymnasiale sfeer in de school te brengen. Alleen al vanuit logistiek oogpunt: de gymnasiumklassen zijn

vaak klein waardoor het in dat geval niet anders valt te organiseren dan dat de lessen klassieke talen apart worden gegeven en de rest van de lessen met het atheneum samen. Het is dan moeilijker samenhang in de vakken te brengen, of in alle vakken nadruk te leggen op de klassieken.

'Binnen een categoraal gymnasium hangt die academische sfeer er als vanzelfsprekend, binnen een scholengemeenschap lukt dat minder,' zegt Laurens van Lier, rector van het Gymnasium Apeldoorn, die ook veel ervaring heeft als schoolleider op andere schooltypes.

Geld speelt een rol: heeft de school een bestuur en een schoolleider die in het gymnasium willen investeren? Classici zien dat sommige scholen op papier een gymnasiale afdeling aanbieden – goed voor de marketing, om slimme leerlingen te trekken. Maar in de praktijk mag het die naam nauwelijks hebben. Het Grieks delft dan meestal het onderspit en bestaat uit 'wat goden en het alfabet, de rest moeten leerlingen in hun eigen tijd doen', zegt een classicus.

Klas 4, 5 en 6 krijgen geregeld samen 'les', wat neerkomt op zelfstudie. Soms werken scholen samen en moeten leerlingen voor hun les klassieke talen een eind reizen naar een andere school. In Zeeland bijvoorbeeld proberen classici met veel inzet hun gymnasiale afdelingen in de lucht te houden én de kwaliteit te handhaven.

Concurrentie van andere 'vwo-plus'-concepten speelt ook mee: technasium, tweetalig vwo, of een vwo-afdeling met Russisch of Chinees. Sommige scholengemeenschappen bieden meerdere van die concepten aan.

Maar het is niet louter kommer en kwel: op sommige scholengemeenschappen bloeien de gymnasiumafdelingen. Zoals op het Stanislascollege in Delft. Van de 1800 leerlingen gaan er

zo'n 450 naar het gymnasium, waar 'echt een andere sfeer' hangt dan in andere klassen, zegt conrector en classicus Hugo Koning, tevens docent aan de Universiteit Leiden. 'We hebben een jonge en heel enthousiaste sectie,' verklaart hij het succes. 'Er is een grote instroom van bovengemiddeld presterende leerlingen, we hebben geen concurrentie van een zelfstandig gymnasium in de regio. Er zijn weinig drempels; we proberen als gymnasium heel toegankelijk te zijn. En wat ook helpt, is dat het gymnasium een heel gewone stroming is binnen onze school. De kracht van de vanzelfsprekendheid, dat werkt.'

Het Maerlant in Brielle probeert de gymnasiumafdeling 'echt op de kaart te zetten' met allerlei projecten, vertelt rector Anders Vink. Ongeveer een kwart van de veertig vwo-leerlingen doet gymnasium. Zo probeert de school de nieuwsgierigheid van leerlingen te prikkelen die zich anders 'zitten te vervelen op het vwo en hun tijd uitzitten'. In de onderbouw zitten de gymnasiasten nog in een aparte klas, in de bovenbouw niet meer – dat valt niet te organiseren. 'Maar je ziet dat ze elkaar blijven opzoeken,' zegt Vink.